

Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Τόμ. 3 (1998)

Η Περιπέτεια της Γραφής: Προτάσεις για την Ενίσχυση της Διδασκαλίας της Γραφής στην Πρώτη Δημοτικού

Μπ. Βεμη (Μρ. Vemi)

doi: [10.12681/icw.18155](https://doi.org/10.12681/icw.18155)

Copyright © 2018, Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά-Μη Εμπορική Χρήση 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βεμη (Μρ. Vemi) Μ. (1998). Η Περιπέτεια της Γραφής: Προτάσεις για την Ενίσχυση της Διδασκαλίας της Γραφής στην Πρώτη Δημοτικού. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 3, 21–36. <https://doi.org/10.12681/icw.18155>

Η Περιπέτεια της Γραφής: Προτάσεις για την Ενίσχυση της Διδασκαλίας της Γραφής στην Πρώτη Δημοτικού

1. Εισαγωγή

Στη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας, η επινόηση της γραφής υπήρξε μια μακρόχρονη και πολύπλοκη διαδικασία με καθοριστική συμβολή στη διαμόρφωση του πολιτισμού. Η γραφή, ένα οργανωμένο σώμα από σημεία ή σύμβολα, επιτρέπει στους χρήστες της να καταγράφουν με σαφήνεια την ανθρώπινη σκέψη και ομιλία και να επικοινωνούν μεταξύ τους, ανεξάρτητα από τοπική ή χρονική απόσταση. Με την εξέλιξη των κοινωνιών, η σημαντικότερη λειτουργία που απέκτησε η γραφή είναι η μετάδοση της γνώσης, αφού, στις κοινωνίες μας, η γνώση αναπαράγεται κυρίως με το γραπτό λόγο. Δεν αναφερόμαστε φυσικά μόνο στον επιστημονικό ή λογοτεχνικό γραπτό λόγο, αλλά και σε κάθε είδους γραπτές πληροφορίες από τη σφαίρα της καθημερινής ζωής.

Στις μέρες μας, η εκμάθηση της γραφής και της ανάγνωσης αντιμετωπίζεται πλέον σαν κάτι το αυτονόητο στη ζωή κάθε ανθρώπου, τουλάχιστον στο δυτικό κόσμο, και θεωρείται τόσο δικαί-

ωμα όσο και υποχρέωση όλων των παιδιών της σχολικής ηλικίας. Το ότι θεωρείται αυτονόητη, δεν σημαίνει φυσικά ότι πραγματοποιείται με τον καλύτερο τρόπο, ούτε ότι έχουν λυθεί τα συναφή προβλήματα του αναλφαβητισμού και του λειτουργικού αναλφαβητισμού μόνο και μόνο επειδή τα παιδιά φοιτούν υποχρεωτικά στο σχολείο. Η επανεξέταση του τρόπου και του περιεχομένου της διδασκαλίας του γραπτού λόγου στο σχολείο αποτελεί σήμερα για τη χώρα μας, όπως και για πολλές άλλες χώρες¹, ένα ανοιχτό θέμα με αναγνωρισμένες, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, εκτός από τις παιδαγωγικές, τις κοινωνικές-πολιτισμικές, πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις του².

Στη συνέχεια, θα αναφερθούν μερικοί από τους παράγοντες που σχετίζονται με τη διαδικασία της εκμάθησης της γραφής στην Α' τάξη του Δημοτικού σχολείου και θα παρουσιαστούν ορισμένες δραστηριότητες, που επινοήθηκαν για να στηρίξουν και να βελτιώσουν αυτήν τη διαδικασία μέσα στο ισχύον σύστημα διδασκαλίας (αλλά και σε οποιοδήποτε άλλο). Οι δραστηριότητες αυτές

αξιοποιούν τη βοήθεια που μπορεί να προκύψει, από την αναζήτηση και ανάδειξη της αισθητικής και πολιτισμικής διάστασης της διδακτέας ύλης.

2. Η «περιπέτεια» της γραφής στο σχολικό περιβάλλον

Πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, για κάθε παιδί, η εκμάθηση της γραφής στην Α' Δημοτικού αποτελεί μια αληθινή «περιπέτεια», με το σωματικό και πνευματικό κόπο που απαιτεί, τους «κινδύνους» που κρύβει και τις συνέπειες που έχει για τη ζωή του στη συνέχεια. Γι' αυτό, η εκμάθηση της γραφής δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μια απλή μηχανιστική λειτουργία, αλλά ως μια ευρύτατη πολιτισμική διαδικασία, κατά την οποία τα παιδιά κατακτούν τόσο τη δεξιότητα της γραφής, όσο και έναν εντελώς καινούριο κώδικα επικοινωνίας, πολύ διαφορετικό από το φυσικό λόγο που έχουν αποκτήσει ανεπαίσθητα και ασυνείδητα από τη βρεφική τους ηλικία. Μια αντιστοιχία της δυσκολίας που συναντούν τα παιδιά, θα ήταν «... η δυσκολία π.χ. ενός μορφωμένου ενήλικα που θα θελήσει να μάθει να διαβάζει και να γράφει αραβικά ή κινέζικα»³.

Το παιδί της πρώτης σχολικής ηλικίας, ανάμεσα σε άλλα, πρέπει:

- να αποκτήσει συντονισμό των κινήσεών του και τη δεξιότητα να χειρίζεται το μολύβι και το τετράδιο με τις γραμμές,

- να συνηθίσει τον εξαναγκασμό που του επιβάλλουν για ισοϋψή γράμματα, σε ευθεία γραμμή κ.λπ.

και να αναγνωρίσει

- τη διαφορά ανάμεσα στους ήχους των φθόγγων και την αναπαράστασή τους, καθώς και

- τη διαφορά ανάμεσα στη σχολική γλώσσα και τη μορφή του προφορικού λόγου που ως τότε χρησιμοποιούσε⁴.

Σε όλα αυτά πρέπει να προστεθεί, ότι η μέθοδος διδασκαλίας που ακολουθείται σήμερα βασίζεται, όπως υποστηρίζουν οι γλωσσολόγοι και κοινωνιογλωσσολόγοι, σε αντιεπιστημονικές αρχές και ελλιπή εκπαίδευση των εκπαιδευτικών⁵. Η χρησιμοποιούμενη μέθοδος, για παράδειγμα, δεν παρέχει στα παιδιά κανένα κίνητρο και ενδιαφέρον γι' αυτό που μαθαίνουν. Ενώ, λόγου χάριν, η ανακάλυψη της γραφής έγινε για να αντιμετωπιστούν άμεσες πρακτικές ανάγκες, όπως μας πληροφορούν η Ιστορία και η Αρχαιολογία⁶, στα παιδιά δεν παρέχεται η δυνατότητα να κατανοήσουν στο δικό τους επίπεδο, σύμφωνα με τις δικές τους ανάγκες, ούτε τη **χρησιμότητα**, ούτε τον **επικοινωνιακό ρόλο** της γραπτής γλώσσας. Μόλο που κάτι τέτοιο θα είχε θεμελιώδη σημασία για την πρόθυμη εξοικείωση των παιδιών με τη γραφή και την ανάγνωση.

Στις εγγενείς δυσκολίες που παρουσιάζει η εκμάθηση της γραφής, πρέπει να συνυπολογίσουμε την απότομη αλλαγή του παιδαγωγικού κλίματος στο οποίο πρέπει να προσαρμοστούν τα παιδιά, αφήνοντας τη δημιουργική δραστηριότητα του Νηπιαγωγείου, όπου δίνεται έμφαση στη ζωγραφική, το παιχνίδι, το παραμύθι και φτάνοντας στη στεγνία της σχολικής καθημερινότητας, εκεί όπου οι δημιουργικές δραστηριότητες, αν δεν θυσιάζονται εντελώς, πάντως δεν ευνοούνται και παραμελούνται συστηματικά προκειμένου «να βγει η ύλη».

Ενώ, δηλαδή, στο Νηπιαγωγείο το παιδί αποκτά γνώσεις με **βιωματικό τρόπο** μέσα από κατάλληλες εμπειρίες, στο δημοτικό σχολείο η μέθοδος αλλάζει ραγδαία, γίνεται μια μηχανιστική μετάδοση γνώσεων που απαλύνεται μόνο από την ευρηματικότητα και την καλή διάθεση του εκπαιδευτικού.

Με αυτές τις συνθήκες, η εκμάθηση της γραφής και της ανάγνωσης αποτελούν – κατά γενική ομολογία παιδιών και γονιών – μια οδυνηρή εμπειρία, ένα αναγκαίο κακό. Και όμως, αν θέλουμε τα παιδιά να αναπτύξουν στη συνέχεια μια καλή σχέση με τη γραφή και την ανάγνωση, να θέσουμε τις βάσεις για την κατάκτηση της εγγραμματοσύνης⁷ από πολύ περισσότερους ανθρώπους, χρειάζεται τα παιδιά, από την πρώτη σχολική ηλικία, να έχουν την ευκαιρία να ταυτίσουν τη γραφή με τη διασκέδαση και την ευχαρίστηση, με στιγμές προσωπικής απόλαυσης και ανακάλυψης.

Έτσι, με αφορμή την έναρξη (1995-96) του Προγράμματος *Μελίνα, Εκπαίδευση και Πολιτισμός*⁸, που είχε ως κύριο πεδίο εφαρμογής για την πρώτη χρονιά της λειτουργίας του την Α' Δημοτικού, επιλέξαμε ως θέμα διερεύνησης και πειραματισμού το θέμα της γραφής. Θέμα που: (α) Αποτελεί έναν από τους βασικούς διδακτικούς στόχους της Α' Δημοτικού, (β) Θεωρείται δύσκολο θέμα από δασκάλους και γονείς και (γ) Θεωρείται από τα μαθήματα που είναι δύσκολο να ξεφύγουν από τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας⁹.

3. Σχεδιασμός πilotικού προγράμματος

Οι δραστηριότητες του προγράμματος που σχεδιάστηκε αποσκοπούν στη δημιουργία στιγμών ανακάλυψης και απόλαυσης για τα παιδιά, απευθύνονται τόσο στις αισθήσεις και τα συναισθήματά τους, όσο και στο μυαλό τους. Το πρόγραμμα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «πολύτεχνο», καθώς αγκαλιάζει το παραμύθι και την ποίηση, τη σωματική έκφραση, την εικαστική δημιουργία και τη βιωματική επαφή με την πολιτισμική μας κληρονομιά. Οργανώθηκε σε τέσσερις προτάσεις-σχέδια εργασίας, που μπορεί να δοκιμαστούν κατά την κρίση και τις δυνατότητες που έχει στη διάθεσή του ο εκπαιδευτικός όλες μαζί, ή επιλεκτικά, ή ακόμη καλύτερα να θεωρηθούν ως ένας βασικός καμβάς ιδεών, στον οποίο θα συνυφανθούν και πρωτοβουλίες του ίδιου του εκπαιδευτικού. Οι προτάσεις-σχέδια εργασίας επομένως θα μπορούσε να είναι:

- α. «Πάνω σε τι και με τι: υλικά και σύνεργα της γραφής»
- β. Τα γράμματα γίνονται ζωγραφιές
- δ. Γράφοντας με το σώμα
- γ. Γράμματα και ποιήματα

3α. «Πάνω σε τι και με τι -Υλικά και σύνεργα της γραφής»

Τα υλικά αντικείμενα έχουν τη μεγάλη δύναμη να αιχμαλωτίζουν την προσοχή μας και να προκαλούν το ενδιαφέρον μας. Σ' αυτό οφείλεται μεταξύ άλλων και η εκπαιδευτική τους δύναμη, η οποία αξιοποιείται μέσω μιας εναλλακτικής μεθόδου διδασκαλίας, που είναι

γνωστή ως «μάθηση μέσω αντικειμένων»¹⁰. Η μέθοδος αυτή επανέρχεται δυναμικά στο προσκήνιο τα τελευταία χρόνια, καθώς συμβάλλει ουσιαστικά στη θεωρία και την πράξη του κλάδου της μουσειακής εκπαίδευσης. Η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων¹¹ τόσο σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους αλλά και έξω από αυτά, με μορφή φορητής “μουσειοσκευής” ή “μουσειοβαλίτσας”, που δανείζεται στα σχολεία, βασίζονται ακριβώς στη γοητεία και τη δύναμη που ασκεί στους «χρήστες» ένα κατάλληλα οργανωμένο σύνολο αντικειμένων, τα οποία τεκμηριώνουν και παρουσιάζουν εποπτικά ένα επιλεγμένο θέμα.

Μέχρι τώρα, έχουν γίνει στην Ελλάδα με εξαιρετική επιτυχία εκπαιδευτικά προγράμματα με βάση τις πιο πάνω αρχές και μεθόδους, αφιερωμένα στη γραφή και την ιστορία της¹². Απευθύνονται σε παιδιά των μεγάλων τάξεων του Δημοτικού σχολείου και εφήβους και διεξάγονται σε κατάλληλα διαμορφωμένες αίθουσες από ειδικά εκπαιδευμένους εμπυχωτές.

Δεν είχε δοκιμαστεί όμως κι αυτή ήταν η πρόκληση, κάτι αντίστοιχο, προσαρμοσμένο στις ανάγκες μικρότερων παιδιών και μάλιστα με μορφή που, ως φορητή «μουσειοβαλίτσα», να μπορεί να χρησιμοποιηθεί μέσα στη σχολική αίθουσα. Η κεντρική ιδέα, γύρω από την οποία περιστράφηκε ο δικός μας σχεδιασμός, λαμβάνοντας υπόψη τους δύο αυτούς παράγοντες, ήταν να **δοθεί βάρος όχι στην ιστορία της επινόησης των γραπτών κωδίκων**, δηλαδή στο πότε και πώς επινοήθηκε και πώς αποκρυπτογραφήθηκε στις μέρες μας η σφηνοειδής γραφή, ή η γραμμική Β', ή η ιερο-

γλυφική γραφή κ.λπ., που είναι θέματα περίπλοκα και μάλλον ακατανόητα για τα μικρά παιδιά, αλλά **στην ιστορία των υλικών και της τεχνολογίας της γραφής**, παράγοντες που επηρέαζαν και επηρεάζουν και την τεχνική της.

Συγκροτήσαμε λοιπόν μια συλλογή από **υλικά** που χρησιμοποιήθηκαν σε διάφορες εποχές και διαφορετικούς πολιτισμούς για το γράψιμο, όπως: φύλλο από πάπυρο, κομμάτι από περγαμνή, χαρτί διαφορετικών ποιοτήτων, πηλό, άμμο. Επίσης, **αντικείμενα** που χρησιμοποιήθηκαν και χρησιμοποιούνται για το γράψιμο όπως: ένα παλιό μελανοδοχείο, στυπόχαρτο και κονδυλοφόρος, πλάκα και κοντύλι, φτερό χήνας και καλαμίνια γραφίδα, μολύβια, μαρκαδόροι. Οργανώθηκαν, συγκεκριμένα, πέντε ενότητες που αντιπροσωπεύουν τα κυριότερα υλικά-σταθμούς στην τεχνολογία και την τεχνική της ιστορίας της γραφής¹³.

3β. Τα γράμματα γίνονται ζωγραφιές

Η σχέση της γραφής και της καλλιγραφίας με τη ζωγραφική είναι γνωστή, αν και στις μέρες μας λίγο ξεχασμένη. Για τα παιδιά όμως, τουλάχιστον όταν αρχίζουν να γράφουν, η σχέση της γραφής με τη ζωγραφική είναι ό,τι πιο κοιντό υπάρχει, αν και κανείς δεν φαίνεται να το αναγνωρίζει αυτό στο σχολείο, τουλάχιστον με έμπρακτο τρόπο. Οι καλλιτέχνες πάντως, που διατηρούν τη φρεσκάδα του παιδικού βλέμματος, εμπνεύστηκαν πολύ συχνά από τα γράμματα του αλφαβήτου, είτε για να γράψουν ποιήματα για τα φωνήεντα, όπως ο Ρεμπώ, είτε για να τα χρησιμο-

ποιήσουν ως θέμα για εικαστική δημιουργία [εικ.1].

Αυτό το θέμα μπορεί να αξιοποιηθεί και από τους μαθητές την ώρα της αισθητικής αγωγής, να τους ζητηθεί δηλαδή **μια εικαστική σύνθεση με θέμα τα γράμματα και τις λέξεις**. Αυτό μπορεί να γίνει οποιαδήποτε στιγμή, αλλά θα μπορούσε, αν υπάρχει η δυνατότητα, να προσκληθεί και κάποιος καλλιτέχνης στο σχολείο για να δουλέψει το θέμα μαζί με τα παιδιά, ώστε να προσδώσει στη δραστηριότητα πιο γιορταστικό χαρακτήρα.

Τα παιδιά αναπτύσσουν άλλη σχέση με τα γράμματα όταν μπορούν να παίξουν μαζί τους, να τα μεταμορφώσουν, να τα συσχετίσουν με άλλα αντικείμενα πάνω σε μια επιφάνεια ζωγραφική, να τα αντιμετωπίσουν με ελευθερία, έξω από την αναγκαστική συνύπαρξή τους μέσα σε λέξεις και μέσα στο μάθημα. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινείται, πιστεύουμε, και η πρόταση στο βιβλίο *Εικαστική Αγωγή* του ΟΕΔΒ¹⁴, προτρέποντας τα παιδιά να κάνουν πολύπτυχο με γράμματα και αριθμούς σύμφωνα με την αρχή του ανθρωπομορφισμού.

3γ. Γράφοντας με το σώμα

Είναι γνωστή η δυσκολία των παιδιών στην αρχή να γράψουν, να σχεδιάσουν καλύτερα, τα γράμματα και μάλιστα σε μικρό μέγεθος, όπως τους επιβάλλεται από τη χρήση των γραμμών του τετραδίου τους. Γι' αυτό, συχνά παροτρύνονται τα παιδιά κατά τη διδασκαλία των γραμμάτων να «γράψουν» στον αέρα με πλατιές κινήσεις του χεριού, ή στο πάτωμα με κινήσεις του ποδιού, ή ακό-

μη καλύτερα, στην αυλή πάνω στο χώμα, αν υπάρχει.

Φαίνεται πως, πραγματικά, *έχει σημασία να εξαντλήσουμε κάθε δυνατότητα σωματικής αναπαράστασης των γραμμάτων*, πριν φτάσουμε στο χαρτί και το μολύβι. Μια ιδέα προς αυτήν την κατεύθυνση μάς έδωσαν οι μνήμες από τα διακοσμητικά ανθρωπόμορφα αλφάβητα [εικ. 2], τα τόσο δημοφιλή στη Δύση του προηγούμενου κυρίως αιώνα, αλλά και τα ανθρωπόμορφα πρωτογράμματα των μεσαιωνικών χειρογράφων. Έτσι, μπορεί να προταθεί σαν παιχνίδι στα παιδιά, την ώρα που διδάσκονται τα γράμματα αλλά και την ώρα της φυσικής αγωγής (βλ. και 4β.), να σχηματίσουν τα γράμματα του αλφαβήτου με το σώμα τους.

Καθώς δεν έχουμε υπόψη μας κανένα πλήρες ανθρωπόμορφο αλφάβητο στην ελληνική καλλιτεχνική παράδοση, χρησιμοποιήσαμε ως βοήθημα-υπόδειγμα όσα γράμματα μπορούσαμε να δανειστούμε από τα λατινικά ανθρωπόμορφα αλφάβητα, και αυτοσχεδιάσαμε για τα υπόλοιπα [εικ. 3]. Εξίσου επιτυχημένες λύσεις και παραλλαγές μπορεί να δώσει, φυσικά, ο αυτοσχεδιασμός και η αναζήτηση των ιδίων των μαθητών και των δασκάλων τους.

3δ. Γράμματα και ποιήματα

Αν κάτι αξίζει να αποστηθίζουν τα παιδιά και δεν τους δίνουμε αρκετά την ευκαιρία, είναι τα ποιήματα. Με βοήθημα ένα βιβλίο όπως αυτό της Παυλίνας Παμπούδη, *Με το Αλφα και το Βήτα*¹⁵, προτείνονται στους δασκάλους τα εξής:

Χρεώνουμε σε κάθε παιδί ένα γράμμα.
Όσα γράμματα περισσεύουν μοιράζο-

νται σε παιδιά που θέλουν ή έχουν μεγαλύτερη ευχέρεια. Το κάθε παιδί μαθαίνει το ποίημα που είναι σχετικό με το γράμμα του και πρέπει να είναι σε θέση να το απαγγείλει όποτε του ζητηθεί με διάφορους τρόπους (με αστειό τρόπο, με σοβαρό, πολύ δυνατά, πολύ σιγανά κ.λπ.)

Κάθε φορά που ο δάσκαλος θέλει να διοχετεύσει δημιουργικά την ανάγκη των παιδιών για σωματική κίνηση μέσα στο μάθημα, μπορεί να ζητήσει από ένα παιδί ν' απαγγείλει το «γράμμα του» σε συνδυασμό με το «γράφοντας με το σώμα», δηλ. τη σωματική του αναπαράσταση, ή από ομάδες παιδιών να σχηματίσουν συλλαβές και λέξεις κατά τον ίδιο τρόπο. Παράλληλα, ο χιουμοριστικός και απρόβλεπτος χαρακτήρας των ποιημάτων της Παμπούδη δημιουργεί ένα χαρούμενο και θετικό κλίμα και εκτονώνει τις εντάσεις του μαθήματος. Είναι βέβαιο, ότι μετά από κάποιο διάστημα, με τις επαναλήψεις, όλα τα παιδιά θα γνωρίζουν και τα είκοσι τέσσερα ποιήματα.

4. Δοκιμαστική εφαρμογή πιλοτικού προγράμματος-συζήτηση

Το πρόγραμμα αυτό εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στο 8ο Δημοτικό Σχολείο Ελευθερίου-Κορδελιού (Θεσσαλονίκη) κατά τη σχολική περίοδο 1995-96. Επειδή καμιά εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ή αλλαγή στον τρόπο διδασκαλίας δεν μπορεί να ριζώσει, αν δεν υπάρχει κατανόηση και κατάλληλη προετοιμασία εκ μέρους των εκπαιδευτικών, θεωρήθηκε καταρχήν απαραίτητο να δοθεί στους δασκάλους¹⁶, που θα εφαρμόζαν το σχέδιο εργασίας, επιλεγμένη βιβλιο-

γραφία για την καλύτερη κατανόηση των αναγκών των παιδιών στο στάδιο της εκμάθησης της γραφής και κατά συνέπεια και των στόχων του προτεινόμενου προγράμματος¹⁷.

Επίσης, προκειμένου ευθύς εξαρχής να βοηθήσουν τα παιδιά να προσεγγίσουν ευχάριστα το θέμα των αναγκών που οδήγησαν στην επινόηση της γραφής, τους προτάθηκε, ως ενδεικτικό παράδειγμα παραμυθιού που θα μπορούσαν να αφηγηθούν στην τάξη στα εισαγωγικά μαθήματα της χρονιάς, ένα παραμύθι του Κίπλιγκ¹⁸. Στο παραμύθι αυτό, που αναφέρεται στην προϊστορική εποχή, ένα πανέξυπνο και ζωηρό κοριτσάκι επινοεί, με τη βοήθεια του πατέρα του, το πρώτο αλφάβητο για να συνεννοούνται πια χωρίς κωμικοτραγικά λάθη με την οικογένεια και τη φυλή τους. Παρά τις κάποιες επιστημονικές ανακρίβειες, το παραμύθι αυτό με την πρωτοτυπία και το χιούμορ του ενθουσιάζει τα παιδιά, τα οποία εύκολα ταυτίζονται με την μικρή Ταφουμάη και, όπως και σ' εκείνη, αναγνωρίζουν έμμεσα και στον εαυτό τους μια κάποια ηρωική διάσταση στην περιπέτεια της κατάκτησης της γραπτής επικοινωνίας. Είναι επίσης σημαντικό, ότι σ' αυτήν την ιστορία προβάλλονται μορφές ενηλίκων που δεν ξέχρουν να γράφουν κι έτσι πέφτουν σε πολλές παγίδες. Αυτό μπορεί να αποτελέσει καλή αφετηρία για συζήτηση στην τάξη σχετικά με τον αναλφαβητισμό και τις συνέπειές του, να τονιστεί ότι το φαινόμενο αυτό υπάρχει και σήμερα και ότι τα παιδιά είναι τυχερά που θα έχουν την ευκαιρία να μάθουν να διαβάζουν και να γράφουν στην ηλικία τους και στο συγκεκριμένο σχολείο.

4α. Το Πάνω σε τι και με τι: Υλικά και

σύνεργα της γραφής, ως “βαλίτσα της γραφής”, μεταφέρθηκε στο σχολείο, στήθηκε και παρουσιάστηκε στα παιδιά από πενταμελή ομάδα, καθώς και το δάσκαλο της τάξης. Θα ήταν φυσικά ευτύχημα αν κάθε σχολείο μπορούσε να διαθέτει για λίγες μέρες μια τέτοια μουσειοσκευή ή να έχει κοντά του κάποιο μουσείο, που να οργανώνει για τους μαθητές μίαν ανάλογη δραστηριότητα. Όμως, ακόμη κι αν αυτά δεν υπάρχουν, η βασική ιδέα του «Πάνω σε τι και με τι» μπορεί να εφαρμοστεί σε οποιοδήποτε σχολείο, από κάθε δάσκαλο που ενδιαφέρεται και σε όλες τις τάξεις¹⁹. Σε συνδυασμό, μπορεί να προβλεφθεί και η επίσκεψη σε τοπικό μουσείο, αρχαιολογικό ή και ιστορικό, ή έστω σε μια εκκλησία. Μια τέτοια επίσκεψη, εστιασμένη σε εκθέματα που να σχετίζονται με τη γραφή, αποτελεί την καλύτερη ευκαιρία για να δουν τα παιδιά αυθεντικές επιγραφές πάνω σε πέτρα, ή σε τοιχογραφίες, ή σε χειρόγραφα βυζαντινά, ή έγγραφα από τη νεότερη ιστορία μας.

4β. Σχετικά με το «γράφοντας με το σώμα»: με τις υποδείξεις που αναφέρονται στην § 3γ., η δασκάλα της φυσικής αγωγής του σχολείου δούλεψε τρεις περίπου μήνες με τα παιδιά (Νοέμβριος '95-Ιανουάριος '96), αφιερώνοντας για το σκοπό αυτόν ένα δεκάλεπτο στις ώρες της γυμναστικής. Σύμφωνα με το ημερολόγιο εργασίας της:

«Η εφαρμογή αυτής της δραστηριότητας διαρκούσε γύρω στα δέκα λεπτά του μαθήματος της φυσικής αγωγής και γινόταν πάντα σε συνεργασία με τους δασκάλους των τάξεων, συμβάδιζε δηλαδή η διδασκαλία των γραμμάτων στην τάξη με την πράξη στο γυμναστήριο.

Η εφαρμογή ξεκίνησε από την αρχή σαν ένα παιχνίδι, αφού η ηλικία αυτή απαιτεί εκγύμναση μέσα από παιχνίδι, μιμήσεις και φαντασία και λέω φαντασία γιατί π.χ. στο γράμμα Α, το ένα παιδί γέρνει και κλαίει στον ώμο του άλλου.

Βασικά βοηθήματα ήταν η κλειστή αίθουσα του γυμναστηρίου, το ραδιοκασετόφωνο του σχολείου και μια σειρά σχεδίων-υποδείξεων για το σχηματισμό των γραμμάτων, που φυσικά δεν ήταν δεσμευτικά. Με το ξεκίνημα της μουσικής τα παιδιά έτρεχαν, χόρευαν και χοροπηδούσαν και με το σταμάτημα της μουσικής έπρεπε να σχηματίσουν ένα γράμμα, πρώτα με δική τους πρωτοβουλία και αναζήτηση και μετά με υπόδειξη, αν δυσκολεύονταν [εικ. 5].

Το ευχάριστο είναι ότι μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, μερικά παιδιά προσπαθούσαν να κάνουν τους σχηματισμούς των γραμμάτων όχι μόνο κατά τη διάρκεια του μαθήματος της φυσικής αγωγής, αλλά και κατά τη διάρκεια του διαλείμματος στην αυλή ή στους διαδρόμους του σχολείου.»

Να σημειώσουμε εδώ ότι το «γράφοντας με το σώμα» δεν είναι απαραίτητο να δουλευτεί μόνο την ώρα της φυσικής αγωγής. Καλό είναι να γίνεται και από το δάσκαλο μέσα στην τάξη όταν διδάσκει τα γράμματα και μάλιστα σε συνδυασμό με το «γράμματα και ποιήματα». Έτσι απορροφάται η ζωντάνια των παιδιών που τόσο θέλουν να κινούνται στην τάξη και διοχετεύεται σε δημιουργικές και γνωστικές δραστηριότητες μέσα από κάτι που μοιάζει με παιχνίδι.

Την καλύτερη μαρτυρία για τη θετι-

κή επίδραση της σωματικής βίωσης των γραμμάτων από τα παιδιά, εκτός από την παρατήρηση της γυμνάστριας και των δασκάλων για το ότι το «γράφοντας με το σώμα» έγινε αυθόρμητο και αγαπημένο παιχνίδι των παιδιών στα διαλείμματα, μας παρέχει και η διάθεση που ένιωσαν δυο δίδυμοι μαθητές πηγαίνοντας στο σπίτι τους, να καταγράψουν στο χαρτί, *χωρίς να τους το ζητήσει κανείς*, τη δραστηριότητα που έζησαν στο γυμναστήριο [εικ. 6], απεικονίζοντας τα γράμματα σαν ανθρώπια. Αυτός δεν ήταν και ο κύριος στόχος του «παιχνιδιού», να γράψουν δηλαδή τα γράμματα με τη θέλησή τους και με κέφι;

5. Συμπεράσματα

Η εξοικείωση των παιδιών με τη γραφή, από την απόκτηση της σχετικής δεξιοτήτας μέχρι τη μύηση στην ουσία και την καλή χρήση του γραπτού λόγου, απαιτεί, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω, μια κατά το δυνατόν ευτυχέστερη αρχική προσέγγιση, που να δίνει νόημα σ' αυτό που κάνει το παιδί, καθώς και *κίνητρα*.

Οι δραστηριότητες που παρουσιάστηκαν προσεγγίζουν τη γραφή με τη βοήθεια της τέχνης και της ιστορίας του πολιτισμού. Δεν παρεμβαίνουν στη διδακτέα ύλη ούτε στη μορφή των βιβλίων, που ανήκουν στη δικαιοδοσία άλλων επιστημών και φορέων, αλλά συντελούν στη δημιουργία μιας κατάλληλης ατμόσφαιρας, για να επιδιωχθεί μια μορφή μάθησης που να μην είναι βιβλιοκεντρική αλλά να κινητοποιεί τις **αισθήσεις** και τα **συναισθήματα** των παιδιών.

Το προτεινόμενο πρόγραμμα, στο σύνολό του, σκοπό έχει να δώσει, με παραδειγματικό τρόπο, μιαν άλλη οπτική γωνία στον εκπαιδευτικό για τη διδασκαλία της γραφής και όχι να αντιμετωπισθεί ως μια σειρά ανεξάρτητων από τη διδακτική συνέχεια του μαθήματος της γλώσσας καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ενορχηστρώσει αυτήν, αλλά και άλλες δραστηριότητες, στη διδακτική του καθημερινότητα κατά τη διάρκεια της χρονιάς με τον τρόπο εκείνον, που κρίνει καλύτερο για τους μαθητές του. Πάντως, η τέχνη και η πολιτιστική μας κληρονομιά δεν πρέπει να απουσιάζουν από μια περίοδο ομολογουμένως δύσκολη για τα παιδιά, όπως είναι οι πρώτοι μήνες της προσαρμογής τους στο σχολείο, γιατί μπορούν – όπως έμπρακτα διαπιστώνουμε κάθε φορά που στρεφόμαστε σ' αυτές – να προσφέρουν με τρόπο ανυπολόγιστο στον εμπλουτισμό και την ανανέωση της σχολικής ζωής.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται ένα «πολύτεχνο» σχέδιο εργασίας, που αναφέρεται στην περίοδο εκμάθησης της γραφής και του γραπτού λόγου στην Α' τάξη του Δημοτικού σχολείου. Εκπονήθηκε προκειμένου να ενισχυθεί με στοιχεία από την τέχνη και την πολιτισμική κληρονομιά αυτή η περίοδος, η οποία και δύσκολη είναι για τα παιδιά και καθοριστική για τη μετέπειτα σχέση τους με τη χρήση του γραπτού λόγου και το βιβλίο. Παρουσιάζονται επίσης τα πρώτα αποτελέσματα από την πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος αυτού

σε σχολείο της Θεσσαλονίκης κατά τη σχολική περίοδο 1995-96.

Λέξεις-κλειδιά: εκμάθηση γραφής, δημοτικό σχολείο, τέχνη και πολιτισμός στο σχολείο, εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

THE ADVENTURE OF WRITING: A PROPOSAL FOR THE EDUCATIONAL SUPPORT OF ITS TEACHING AT THE ELEMENTARY SCHOOL

Key-words: First writing, elementary school, art and culture in school, educational program.

Abstract: Writing is one of the most important activities of man, since it allows for expressing ones inner feelings and thoughts, as well as communicating with other people. The teaching of writing to first-year elementary-school children should be especially considered, since it may affect directly their future reading, writing and talking skills. In this work, a teaching program is proposed, which allows the children to approach writing through various activities, which combine acquaintance with writing materials from various cultures and times, drawing of letters related to short poems, as well as gymnastic movements leading to the formation of alphabetical figures by the participating children. Results from the application of this program to a school of the Thessaloniki (Macedonia, Northern Greece) area are also presented.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κύρδη Π., Το παιδί και η γραφή: μια σχέση κλειδί για τη διά βίου μάθηση, *Εκπαιδευτική κοινότητα*, 41(1997), σ. 4-7.

2. Kress G., *Learning to Write*, 2η έκδ. Routledge, Λονδίνο 1994, σ. xiv. Επίσης, Φραγκουδάκη, Α., «Βιβλίο και Εκπαίδευση», ΥΠΠΟ, *Εθνική Πολιτική Βιβλίου*, 1994, σσ. 157-170.

3. Φραγκουδάκη, ό.π., σ. 159.

4. Για το πολύ σημαντικό αυτό θέμα και τις επιπτώσεις του, βλ. Φραγκουδάκη, Α., *Γλώσσα και Ιδεολογία: Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1987, σσ. 109-143.

5. Φραγκουδάκη, ό.π.

6. Mioni, E., *Εισαγωγή στην Ελληνική Παλαιογραφία*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1985. Georges, Jean, *Γραφή, η μνήμη των ανθρώπων (ελληνικά νοκομμένα και μετάφρ. Θωμάς Γκόρπας)*, Ανακαλύψεις Δελθανάση, Αθήνα 1994.

7. Η πρώτη σημασία της λέξης *εγγραμματοσύνη* είναι φυσικά η γνώση της γραφής και της ανάγνωσης, αλλά από κεί και πέρα αρχίζει και μια ολόκληρη σειρά συνδηλώσεων, όπως η ικανότητα να κρίνεις και να ελέγχεις τα αναγνώσματα και τα γραπτά, τα δικά σου και των άλλων, κ.λπ. Βλ. σχετικά: Meek, M., *On Being Literate*, The Bodley Head, Λονδίνο 1991.

8. Για τους στόχους και τις δράσεις του κοινού προγράμματος των Υπουργείων Παιδείας και Πολιτισμού *Μελίνα*, βλ. Παϊζης Ν. & Μ. Θεοδωρίδης, *Εκπαίδευση και Πολιτισμός. Πρόγραμμα Μελίνα*, ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ-ΓΓΛΕ, Αθήνα 1995

9. Ομάδα αξιολόγησης Α.Π.Θ., *Τελική*

έκθεση αξιολόγησης του Προγράμματος *Μελίνα*, Θεσ/νίκη, 1996.

10. Durbin, G., Morris, S. & S. Wilkinson, *Learning from Objects*, English Heritage, Λονδίνο 1990.

11. Για τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε ελληνικά μουσεία και τη λειτουργία τους βλ. αφιερώματα του περιοδικού *ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ*, τ. 38 (19991) και τ. 52 (1994). Επίσης Άλκηστις, *Μουσεία και Σχολεία Δεινόσαυροι και Αγγεία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.

12. Το γνωστότερο, που αποτελεί και το πρώτο αρχαιολογικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που πραγματοποιήθηκε στη χώρα μας, το 1985, είχε τίτλο «Η γέννηση της γραφής». Διοργανώθηκε από το Κέντρο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων (ΚΕΠ) του Υπουργείου Πολιτισμού. Βλ. ΥΠΠΟ, *Η Γέννηση της Γραφής*, Τ.Α.Π., Αθήνα 1985. Βλ. επίσης το έντυπο για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του ΥΠΠΟ, *Στον Κόσμο των Βυζαντινών Χειρογράφων*, Αθήνα 1955.

13. Για την αναλυτική περιγραφή της υλοποίησης και των στόχων του “Πάνω σε τι και με τι”, βλ. Βέμη Μπ., Υλικά και σύνεργα της γραφής. Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, *Αρχαιολογία-Τέχνες*, 1997, (υπό δημοσίευση).

14. ΥΠΕΠΘ, *Εικαστική Αγωγή. Βιβλίο για το δάσκαλο* (πρώτο επίπεδο), ΟΕΔΒ, Αθήνα 1992, σσ. 36-7.

15. Παμπούδη Π., *Με το Άλφα και το*

Βήτα, Κέδρος, Αθήνα 1981.

16. Με απόφαση του Δ.Σ. των *Φίλων του Ιδρύματος Μελίνα Μερκούρη* δημιουργήθηκε, στη Θεσσαλονίκη, ομάδα παρακολούθησης και στήριξης του προγράμματος *Μελίνα* στο 8ο Δημ. Σχολείο Ελευθερίου-Κορδελιού από τη γράφουσα και την Ελένη Χοντολίδου, λέκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Εκ μέρους της Κεντρικής Επιτροπής του προγράμματος *Μελίνα* και εκ μέρους της ομάδας στήριξης, συγκεκριμένα σχέδια εργασίας τέθηκαν στη διάθεση των εκπαιδευτικών του σχολείου και εφαρμόστηκαν, μερικά από αυτά, κατά την κρίση τους.

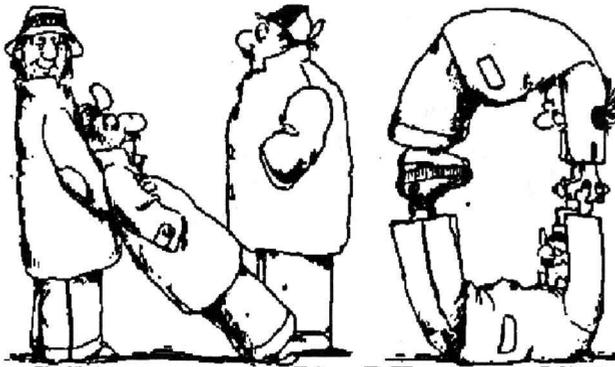
17. Ευχαριστίες εκφράζονται στο διευθυντή του σχολείου Λευτέρη Ζέππο, τους δασκάλους Μάγδα Παλαβάτσου και Γιώργο Κουκουτσιλή, καθώς και τη δασκάλα της Φυσικής Αγωγής Ελένη Πουγιούκα για την πρόθυμη συνεργασία τους.

18. Ρ. Κίπλιγκ, “Το πρώτο γράμμα και Πώς φτιάχτηκε το πρώτο αλφάβητο”, *Απίθανες Ιστορίες*, Κέδρος, Αθήνα, χ.χ., σσ. 77-111.

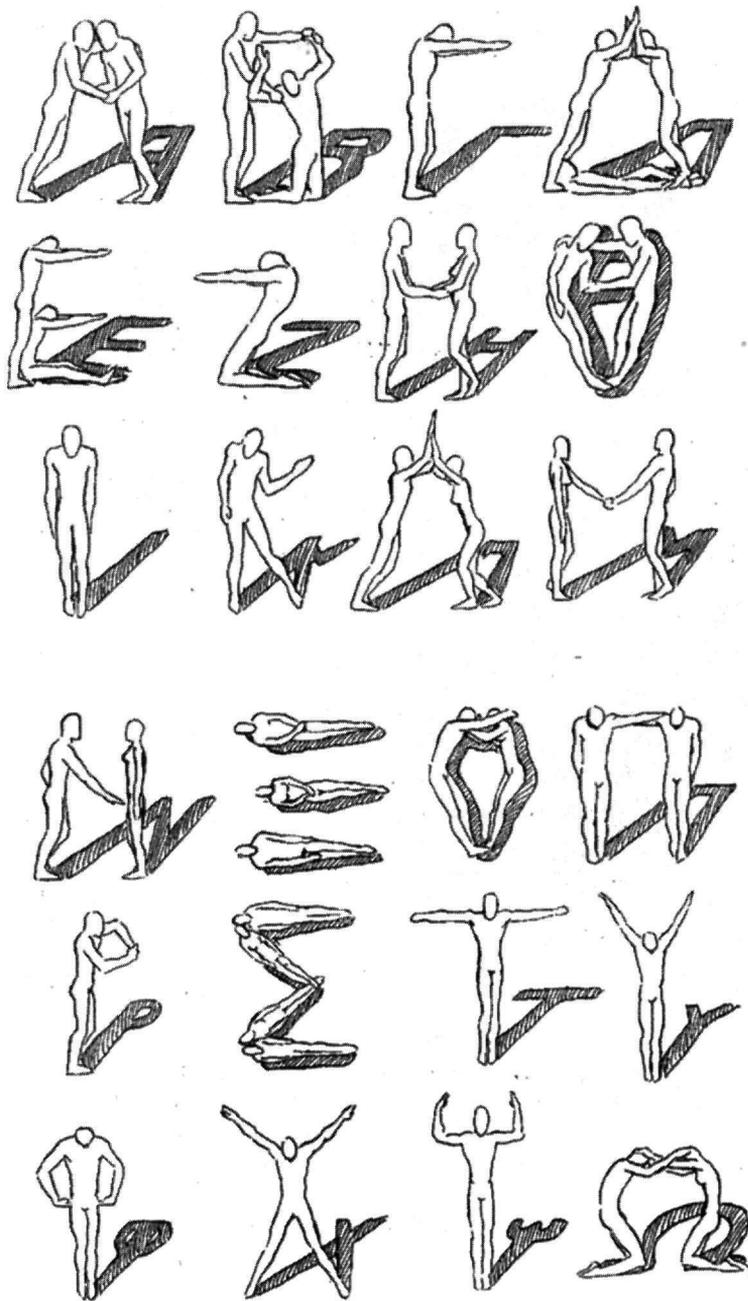
19. Πολύτιμο βοήθημα για το δάσκαλο αποτελεί το βιβλίο του Georges Jean, *ό.π.*, σημ. 7. Συγκεντρώνει όλο το απαραίτητο πληροφοριακό υλικό με εύληπτο τρόπο όσο και πλούσια εικονογράφηση, καθώς και ελληνικά ντοκουμέντα σχετικά με τη γραφή.

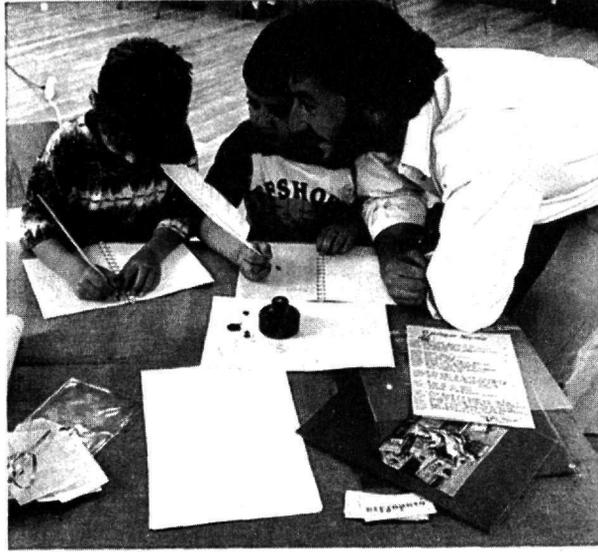
Εικ. 1. Τα γράμματα, θέμα για ζωγραφική: α) Robert Delaunay, Recherche calligraphique, 1914. β) Sonia Delaunay, Étude pour un alphabet, 1947. Εθνική Βιβλιοθήκη, Παρίσι.

Εικ. 2. α) «Ο Ιησούς Χριστός και ο μακάριος ανήρ δίδοντες τας χείρας σχηματίζουν το αρχικόν γράμμα Μ του πρώτου ψαλμού» (από Ψαλτήριο του Βρετ. Μουσείου). β) Διακοσμητικά αλφάβητα 16ου και 20ού αι.

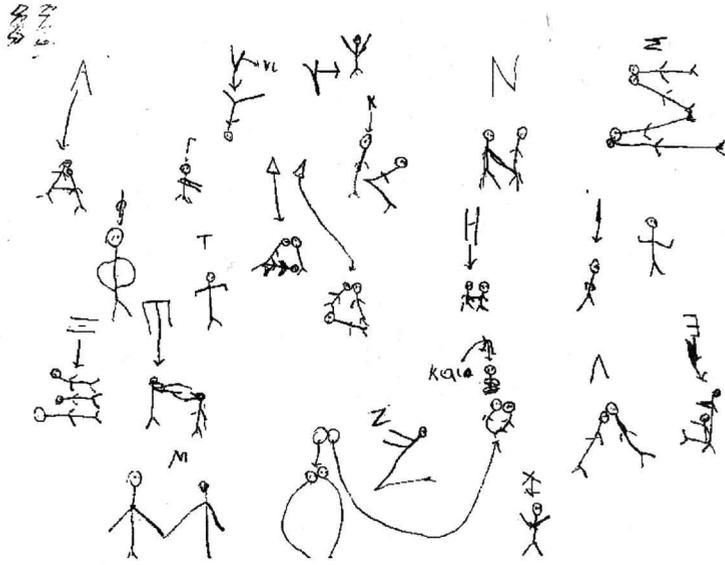
Εικ. 3. «Γράφοντας με το σώμα». (Σχεδιαστική απόδοση Δημήτρη Δεληνικόλα).

Εικ. 4. «Πάνω σε τι και με τι»: από την Α' παρουσίαση του εκπαιδευτικού προγράμματος στο 8ο Δημοτ. Σχολείο Ελευθερίου-Κορδελιού (Φωτ. Γ. Κατσάγγελος).

Εικ. 5. «Γράφοντας με το σώμα»: 8ο Δημοτ. Σχολείο Ελευθερίου-Κορδελιού (Φωτ. Γ. Κατσάγγελος).

Εικ. 6. «Γράφοντας με το σώμα», σχέδια Αντώνη και Μηνά Μορέλλου, Α' τάξη, 8ο Δημ. Σχολείο Ελευθερίου-Κορδελιού.